

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ ІМЕНІ В. К. МАМУТОВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»**

ПАВЛЮЧЕНКО Юлія Миколаївна

УДК 346.14:338.436] (043.3)

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО РИНКУ

Спеціальність 12.00.04 – господарське право;
господарсько-процесуальне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ – 2021

Дисертація є кваліфікаційною науковою працею на правах рукопису.

Робота виконана на кафедрі господарського та адміністративного права Донецького національного університету імені Василя Стуса Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор юридичних наук, професор
КОВАЛЬ Ірина Федорівна,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса МОН України,
декан юридичного факультету.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
РЄЗНИКОВА Вікторія Вікторівна,
Інститут права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка МОН України,
завідувачка кафедри господарського права та
господарського процесу (м. Київ);

доктор юридичних наук, професор
НИКИТЧЕНКО Наталія Валеріївна,
Університет державної фіскальної служби України,
завідувачка кафедри господарського права
та процесу (м. Ірпінь, Київська обл.);

доктор юридичних наук, професор
КОВЕРЗНЕВ Вадим Олександрович,
Деснянський районний суд міста Чернігова,
заступник Голови (м. Чернігів).

Захист відбудеться **«28» вересня 2021 року об 11.00** годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.170.02 в Державній установі «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України» за адресою: 01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці за адресою: 01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60, к. 202.

Автореферат розіслано **«27» серпня 2021 року**.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н. О. Герасименко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Ринкові перетворення зумовили трансформацію економічних відносин, зокрема у сфері аграрного ринку, який виступає рушієм підтримки і зростання національної економіки. Аграрний ринок опосередковує сталу систему господарських зв'язків, які забезпечують рух сільськогосподарської продукції, прибутковість діяльності суб'єктів господарювання – сільськогосподарських товаровиробників, розвиток аграрного сектору економіки та продовольчу безпеку держави.

Водночас сучасний розвиток аграрного ринку супроводжується низкою проблем, які стримують його належне функціонування як складової аграрного сектору економіки. Це, насамперед, наявність системних кризових явищ у національній економіці, нерозвиненість організованого аграрного ринку, суб'єктів ринкової інфраструктури, обмеженість доступу до аграрного ринку суб'єктів малого підприємництва, що негативно позначається на виконанні аграрним ринком його основних функцій. Наявні проблеми актуалізують питання підвищення ефективності господарсько-правового забезпечення аграрного ринку.

Законодавчу основу регулювання аграрного ринку складають положення Господарського кодексу України (далі – ГК України), Цивільного кодексу України, Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» та інших нормативно-правових актів. Також, оскільки аграрний ринок уособлює відносини щодо реалізації сільськогосподарської продукції, законодавчу основу його регулювання становлять положення численних законів та підзаконних нормативно-правових актів щодо форм, способів та умов реалізації сільськогосподарської продукції, правового статусу суб'єктів аграрного ринку, реалізації сільськогосподарської продукції певних видів та ін. Проте стан законодавчого регулювання характеризується наявністю застарілих, декларативних норм, положень, які не забезпечені механізмом реалізації, а також суперечностей і прогалин у регулюванні. Не сформована оптимальна модель співвідношення державного регулювання із саморегулюванням аграрного ринку.

Окремі питання аграрного ринку та реалізації сільськогосподарської продукції досліджували у різні часи представники різних галузей юридичної науки, зокрема: О. М. Батигіна, В. М. Єрмоленко, А. О. Куценко, Л. О. Панькова, О. А. Поліводський, Л. І. Полухович, І. О. Прогляда, В. І. Семчик, А. М. Статівка, О. В. Цюра та ін. Їхні дослідження були присвячені аналізу питань правового регулювання реалізації сільськогосподарської продукції, оптових ринків сільськогосподарської продукції, біржової торгівлі, договорів щодо реалізації сільськогосподарської продукції. Теоретичні напрацювання зазначених фахівців торкаються лише частини питань, які вимагають вирішення в контексті господарсько-правового забезпечення аграрного ринку. Зокрема, потребують ґрунтовної розробки питання господарсько-правового механізму забезпечення аграрного ринку,

господарсько-правових засобів такого забезпечення, захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання на цьому ринку. Посилення господарсько-правового напрямку дослідження зазначеної проблематики об'єктивно зумовлено економіко-правовою сутністю аграрного ринку та господарським характером відносин, які складаються щодо реалізації сільськогосподарської продукції.

Вищевикладене вказує на актуальність обраної теми та доцільність дослідження господарсько-правового забезпечення аграрного ринку, що і обумовило вибір теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з планом науково-дослідної діяльності юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України в рамках тем: «Розвиток правової системи України: стан та перспективи» (державний реєстраційний номер 0112U002868), «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи» (державний реєстраційний номер 0118U003140), в межах яких авторкою проведено дослідження та запропоновано шляхи удосконалення господарсько-правового забезпечення аграрного ринку.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розроблення цілісних, науково обґрунтованих та таких, що відповідають сучасним соціально-економічним умовам, концептуальних положень щодо господарсько-правового забезпечення аграрного ринку, та формуванню на їх основі пропозицій з удосконалення господарського законодавства у цій сфері.

Для досягнення зазначеної мети поставлено та вирішено такі *завдання*:

- виявити сутність аграрного ринку як економіко-правової категорії;
- дослідити аграрний ринок як систему правовідносин;
- конкретизувати функції та види аграрного ринку;
- надати характеристику господарсько-правовому механізму забезпечення аграрного ринку;
- обґрунтувати напрями удосконалення законодавчої основи господарсько-правового забезпечення аграрного ринку;
- уточнити загальну структуру та інфраструктуру аграрного ринку;
- виявити особливості правових форм організації аграрного ринку;
- виокремити правові форми реалізації сільськогосподарської продукції;
- доопрацювати теоретичну модель господарсько-правового регулювання аграрного ринку;
- уточнити особливості технічного регулювання у сфері реалізації сільськогосподарської продукції;
- проаналізувати положення щодо цінового регулювання на аграрному ринку;
- визначити види та способи державної підтримки суб'єктів аграрного ринку;
- доопрацювати організаційно-правові засади інформаційного забезпечення суб'єктів аграрного ринку;

розкрити напрями державного і недержавного контролю на аграрному ринку;

дослідити поняття і конкретизувати підстави захисту прав і законних інтересів суб'єктів аграрного ринку;

проаналізувати господарсько-правову відповідальність за правопорушення на аграрному ринку;

конкретизувати способи і форми захисту прав і законних інтересів суб'єктів аграрного ринку.

Об'єктом дослідження є сукупність суспільних відносин, які складаються у зв'язку із організацією реалізації сільськогосподарської продукції та її здійсненням.

Предметом дослідження є господарсько-правове забезпечення аграрного ринку.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, які використовуються у юридичній науці. Діалектичний метод взято за основу всього дослідження, що дало змогу розкрити аграрний ринок як складне економіко-правове явище, його динаміку та зв'язок з іншими правовими явищами (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 1.4). Формально-логічний метод використано для дослідження поняття аграрного ринку, опрацювання іншого понятійного апарату, аналізу нормативно-правових актів, якими регулюється реалізація сільськогосподарської продукції (підрозділи 1.1, 1.5, 2.2, 3.1, 4.1, 4.3). За допомогою методів спостереження і порівняння за різними показниками, проведено аналіз стану аграрного ринку та його законодавчого регулювання (підрозділи 2.1, 3.3, 3.4, 3.5, 3.6). Виокремлення та дослідження структури, правових форм аграрного ринку, господарсько-правових засобів його державного регулювання здійснено з використанням історичного, системно-структурного методів, методу аналізу і синтезу (підрозділи 2.1, 2.3, 3.2, 3.3, 3.5). Порівняльно-правовий метод застосовано для виявлення та аналізу підходів господарсько-правового забезпечення аграрного ринку у різних країнах (підрозділи 2.2, 3.2, 3.3, 3.4). Формально-юридичний метод, методи індукції і дедукції використано для опрацювання питань захисту та господарсько-правової відповідальності за порушення на аграрному ринку (підрозділи 4.1, 4.2, 4.3). За допомогою логіко-юридичного методу було підготовлено пропозиції з удосконалення законодавства, яким регулюється аграрний ринок (підрозділи 2.1, 2.3, 4.1, 4.2).

Теоретичну основу дослідження, крім робіт вищезазначених авторів, становлять наукові праці юристів та економістів, які досліджували питання господарських правовідносин, господарсько-правової відповідальності, засобів господарсько-правового регулювання, господарсько-правового механізму, зокрема таких як: С. С. Алексєєв, В. Г. Андрійчук, О. А. Беляневич, А. Г. Бобкова, С. Н. Братусь, О. М. Вінник, О. П. Віхров, Р. О. Ворон, О. В. Гарагонич, О. С. Головачова, Х. А. Григор'єва, Т. Г. Дудар, В. Т. Дудар, А. В. Духневич, Г. Л. Знаменський, Є. М. Кирилук, Ю. С. Коваленко,

В. О. Коверзнев, О. В. Кологойда, І. Ф. Коваль, С. В. Майстро, В. К. Мамутов, В. А. Мамчур, С. І. Марченко, В. С. Мілаш, Н. В. Никитченко, В. Г. Олюха, Н. Ф. Павленчик, Г. В. Пронська, О. П. Подцерковний, В. І. Полухович, В. В. Резнікова, П. Т. Саблук, Ю. В. Самойлик, В. Ю. Уркевич, В. А. Устименко, Р. О. Халфіна, О. Г. Хрімлі, Г. Ф. Шершеневич, В. С. Щербина, О. Х. Юлдашев та багато інших.

Емпіричну основу склали законодавство України та інших країн, акти Європейського Союзу, практика застосування законодавчих актів, статистичні дані, матеріали судової практики.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є комплексним дослідженням господарсько-правового забезпечення аграрного ринку, на основі чого обґрунтовано нові концептуальні положення і пропозиції з його удосконалення.

Наукова новизна одержаних результатів конкретизується у таких теоретичних положеннях та висновках.

Уперше:

обґрунтовано, що аграрний ринок є багатозначною економіко-правовою категорією, котра постає як: сукупність суспільних відносин, урегульованих нормами права, які виникають щодо реалізації сільськогосподарської продукції; сфера товарообігу сільськогосподарської продукції; механізм регулювання взаємодії між суб'єктами аграрного ринку;

визначено, що в межах аграрного ринку внутрішньо узгоджену систему утворюють господарські правовідносини щодо: 1) безпосередньої реалізації сільськогосподарської продукції суб'єктами господарювання; 2) організації реалізації суб'єктами господарювання сільськогосподарської продукції та надання допоміжних послуг; 3) дотримання суб'єктами господарювання умов реалізації сільськогосподарської продукції; 4) захисту порушених прав і законних інтересів суб'єктів аграрного ринку;

визначено поняття господарсько-правового механізму забезпечення аграрного ринку як сукупності засобів і способів упорядкування діяльності суб'єктів аграрного ринку, що є необхідними і достатніми для досягнення мети і завдань державного регулювання аграрного ринку та виконання аграрним ринком притаманних йому функцій;

визначено функціональні групи суб'єктів аграрного ринку: 1) основні суб'єкти – сільськогосподарські товаровиробники (як первісні продавці), професійні торговці сільськогосподарською продукцією, покупці (суб'єкти господарювання, які придбають продукцію для потреб виробничої діяльності або інших господарських потреб); 2) суб'єкти із допоміжними функціями щодо забезпечення та сприяння реалізації сільськогосподарської продукції (зерновий склад, перевізники тощо); 3) суб'єкти із спеціальними функціями, що пов'язані з державним регулюванням аграрного ринку – суб'єкти організаційно-господарських повноважень (Міністерство аграрної політики та продовольства України; Міністерство економіки України та ін.);

запропоновано визначення правової форми організації аграрного ринку як певної визначеної нормами права моделі організації і здійснення діяльності щодо реалізації сільськогосподарської продукції, якій властиві упорядкованість внутрішніх господарських зв'язків, спеціальні умови і правила обігу сільськогосподарської продукції, та її види;

обґрунтовано, що господарсько-правовий характер засобів регулювання аграрного ринку обумовлений взаємозв'язком і поєднанням приватних інтересів суб'єктів цього ринку та публічних інтересів, які опосередковують інтереси держави, суспільства, споживачів і пов'язані із забезпеченням продовольчої безпеки, підвищенням стандартів життя, сталого розвитку і правового господарського порядку у сфері реалізації сільськогосподарської продукції;

запропоновано теоретичну модель господарсько-правового регулювання аграрного ринку, яка являє собою сукупність форм, методів і засобів державного регулювання, які спрямовано на створення економічних, організаційних, правових умов діяльності суб'єктів аграрного ринку, задоволення приватних і публічних інтересів у цій сфері, яка базується на принципі аграрного протекціонізму, і втілення якої може підсилувати або обмежувати саморегулюючу функцію аграрного ринку;

запропоновано прийняти документ стратегічного характеру (Національну програму розвитку аграрного ринку), в якому аграрний ринок буде представлено як органічна частина комплексного розвитку аграрного сектора економіки, буде закріплено модель інфраструктури аграрного ринку та ключові показники її ефективності; заходи з інтенсифікації розвитку біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією та сільськогосподарської кооперації щодо надання послуг із закупівлі, збуту, продажу сільськогосподарської продукції тощо, напрями удосконалення відповідного законодавства.

Удосконалено положення щодо:

визначення поняття «аграрний ринок» як об'єкта господарсько-правового забезпечення, з уточненням, що це сукупність урегульованих нормами права господарських відносин, які виникають між суб'єктами ринку з реалізації сільськогосподарської продукції та надання пов'язаних з цим допоміжних послуг, і базуються на засадах конкуренції, вільного вибору способів і форм реалізації, а також державного контролю за безпечністю сільськогосподарської продукції;

інфраструктури аграрного ринку з уточненням, що вона забезпечує рух сільськогосподарської продукції від виробника до споживача і включає діяльність суб'єктів господарювання, які надають посередницькі послуги з реалізації цієї продукції, допоміжні послуги (зберігання, пакування, передпродажну підготовку тощо), та суб'єктів, які виконують функції та повноваження, необхідні для реалізації сільськогосподарської продукції (Гарантійний фонд виконання зобов'язань за складськими документами на зерно, Державний агент із забезпечення експорту та імпорту зерна і продуктів його переробки, органи сертифікації органічного виробництва, акредитовані

лабораторії на агропродовольчому ринку, державні органи ветеринарної медицини та ін.);

організації аграрного ринку з виділенням таких її правових форм: аграрні біржі, оптові ринки сільськогосподарської продукції, агропродовольчі ринки, аукціони (зокрема, живої худоби), ярмарки сільськогосподарської продукції; і з уточненням, що аграрні біржі, оптові ринки сільськогосподарської продукції, агропродовольчі ринки одночасно можуть розглядатися і як правова форма організації аграрного ринку, і як суб'єкт господарювання, який забезпечує функціонування аграрного ринку у відповідній правовій формі;

поняття організованого аграрного ринку як сукупності правовідносин з уточненням господарсько-правового характеру договорів щодо реалізації сільськогосподарської продукції, і включенням поряд з біржовою торгівлею інших форм організації ринку, на яких здійснюється торгівля за встановленими правилами та/або стандартизованими умовами, у передбаченій правовій формі;

правового регулювання відносин за договором контрактації сільськогосподарської продукції з обґрунтуванням шляхів його удосконалення: 1) скасування обмежень на застосування положень ст.ст. 272-274 ГК України лише до відносин державних закупівель і обмежень щодо сторони – контрактанта; 2) затвердження Типового договору контрактації; 3) надання сторонам права змінювати ціну за одиницю продукції і загальну вартість договору контрактації;

засобів господарсько-правового регулювання аграрного ринку з уточненням, що на сферу реалізації сільськогосподарської продукції також поширюється технічне регулювання, яке спрямоване на забезпечення безпечності такої продукції та виступає передумовою набуття товарності сільськогосподарською продукцією;

цінового регулювання аграрного ринку шляхом обґрунтування встановлення мінімальних цін на певні види сільськогосподарської продукції, при досягненні яких держава застосовуватиме визначені законом засоби державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників (надання субсидій для оплати частини страхового платежу, компенсаційні виплати тощо);

видів страхування із державною підтримкою на аграрному ринку з доповненням їх страхуванням від падіння цін (збитковості сільськогосподарської діяльності);

підстав захисту публічних інтересів у сфері функціонування аграрного ринку з їх доповненням такими підставами, як: нецільове використання суб'єктами аграрного ринку державних коштів, наданих в будь-якій формі державної підтримки; порушення умов отримання державної підтримки; надання неправдивої інформації для отримання державної підтримки;

господарсько-правової відповідальності за порушення на аграрному ринку з обґрунтуванням пропозицій стосовно її удосконалення: 1) доповнити перелік санкцій за порушення суб'єктами аграрного ринку вимог щодо отримання та використання державної підтримки: а) повернення коштів

державної підтримки, використаних не за призначенням, б) припиненням здійснення державної підтримки, в) стягненням штрафів; 2) конкретизувати санкції за порушення Правил роботи оптового ринку сільськогосподарської продукції шляхом встановлення штрафів, зупинення права користуватися послугами оптового ринку сільськогосподарської продукції та здійснення торговельної діяльності на ринку на тимчасовій або постійній основі; 3) включити у господарські договори положення щодо порядку визначення ціни для розрахунку розміру збитків за порушення на аграрному ринку.

Дістало подальшого розвитку положення щодо:

співвідношення поняття аграрного ринку з іншими суміжними поняттями шляхом конкретизації критеріїв їх розмежування: 1) за об'єктом обігу на ринку – частково перетинається з агропродовольчим та є частиною агропромислового ринку; 2) за правовою характеристикою ринку – аграрний ринок – це сукупність правовідносин, оптовий ринок сільськогосподарської продукції та агропродовольчий ринок – суб'єкти господарювання;

функцій аграрного ринку шляхом їх конкретизації та поділу на: основні (соціальна, виявлення ринкових цін, стимулююча, селективна, координаційно-управлінська, інформаційна) та додаткові (ціноутворення, техніко-економічна, сануюча, контролююча, розподільна, алокаційна, комунікаційна, екологізації сільського господарства та розвитку органічного сільського господарства, сприяння забезпеченню продовольчої безпеки);

видів аграрного ринку як об'єкта господарсько-правового регулювання шляхом їх виокремлення за підставами: 1) територія (внутрішній і зовнішній), 2) характер функціонування (вільний, монополізований та регульований), 3) спосіб ціноутворення (організований та неорганізований), 4) співвідношення попиту і пропозиції (перенасичений, збалансований та дефіцитний), 5) вид сільськогосподарської продукції (зерна, плодоовочевий, м'ясної та молочної продукції та ін.);

структури аграрного ринку з обґрунтуванням її складу: суб'єкти аграрного ринку (суб'єкти господарювання та суб'єкти організаційно-господарських повноважень); об'єкт аграрного ринку (сільськогосподарська продукція); зміст (права та обов'язки щодо організації та здійснення реалізації сільськогосподарської продукції);

ознак організованого аграрного ринку шляхом їх конкретизації: 1) спеціальне нормативно-правове закріплення та регулювання певних правових форм організованого аграрного ринку; 2) наявність визначених умов і правил обігу сільськогосподарської продукції, здійснення торгових операцій у визначених місці та часі; 3) наявність спеціального суб'єкта, який здійснює організацію та управління певною формою ринку; 4) застосування державного регулювання у поєднанні з саморегулюванням, державним і громадським контролем;

договорів, які опосередковують реалізацію сільськогосподарської продукції, шляхом уточнення їх характеристики як договорів оплатної передачі майна у власність (договір оптової купівлі-продажу; поставки, контрактації

сільськогосподарської продукції) і класифікації: за визначенням істотних умов – на договори, які укладаються на основі вільного волевиявлення або за стандартизованими умовами; за способом укладання – на договори, які укладаються на основі прямих взаємовідносин між продавцем та покупцем або за участі третьої сторони, або за участі третьої сторони та за встановленими правилами укладання (договори, які укладаються на біржі, оптовому ринку сільськогосподарської продукції, аукціоні);

реалізації сільськогосподарської продукції за договором контрактації з обґрунтуванням переваг цієї правової форми реалізації продукції, яка дозволяє з урахуванням специфіки сільськогосподарського виробництва узгодити інтереси сторін щодо предмету договору, строків і порядку виконання, фінансує сільськогосподарського товаровиробника і забезпечує контрактанта сільськогосподарською продукцією із заздалегідь визначеними характеристиками;

саморегулюючої функції аграрного ринку з обґрунтуванням, що її забезпечують аграрні біржи, оптові ринки сільськогосподарської продукції, агропродовольчі ринки та інші суб'єкти ринкової інфраструктури, на які покладено завдання створення умов для вільної конкуренції, стимулювання попиту і пропозиції, встановлення вільних цін, крім випадків, прямо передбачених законом;

державного регулювання аграрного ринку з конкретизацією його напрямів: створення умов для більш активного залучення до аграрного ринку суб'єктів малого і середнього підприємництва – виробників сільськогосподарської продукції, стимулювання попиту, розвиток інфраструктури аграрного ринку, дотримання вимог безпечності сільськогосподарської продукції;

безпечності сільськогосподарської продукції з конкретизацією, що її забезпечення здійснюється за допомогою сукупності необхідних і достатніх елементів, які визначені законодавчо: поняття безпечного харчового продукту, параметри безпечності сільськогосподарської продукції, вимоги до діяльності суб'єктів, які беруть участь у виробництві та реалізації продукції на аграрному ринку, порядок аналізу суб'єктами господарювання ризиків та принцип простежуваності, уповноважені органи та засоби державного регулювання безпечності сільськогосподарської продукції, система державного контролю за обігом цієї продукції;

державної підтримки суб'єктів аграрного ринку з доопрацюванням її особливостей: 1) за суб'єктами така підтримка надається сільськогосподарським товаровиробникам та іншим суб'єктам аграрного ринку; 2) за видами і засобами є фінансовою (бюджетні дотації та субсидії, кредитна субсидія, бюджетне відшкодування тощо), регуляторною (встановлення вимог і правил щодо організації та здійснення реалізації продукції, моніторингу стану ринку та надання інформації), ціновою (встановлення закупівельних цін та розмірів доплат); 3) за напрямками – спрямована на розбудову інфраструктури ринку, насичення ринку сільськогосподарською продукцією вітчизняного

виробництва, збільшення прибутковості діяльності сільськогосподарських товаровиробників;

інформаційного забезпечення суб'єктів аграрного ринку з конкретизацією видів інформації, обов'язкової для збору і надання цим суб'єктам: про кон'юнктуру аграрного ринку (попит, пропозицію, ціни на продукцію); способи, умови та правила реалізації сільськогосподарської продукції, оформлення і виконання угод із такою продукцією; продавців і покупців на певному аграрному ринку; суб'єктів ринкової інфраструктури та їх послуги тощо;

способу забезпечення упорядкування і формалізації здійснення моніторингу аграрного ринку та інформування суб'єктів цього ринку шляхом прийняття загального Положення про інформаційне забезпечення суб'єктів аграрного ринку;

державного контролю за аграрним ринком з конкретизацією його напрямів: 1) за діяльністю суб'єктів ринкової інфраструктури; 2) за дотриманням вимог щодо безпечності сільськогосподарської продукції; 3) за діяльністю на певних аграрних ринках (зокрема, ринку зерна, насінневої продукції, органічної продукції та ін.);

правових та організаційних засад державного контролю у сфері забезпечення безпечності сільськогосподарської продукції шляхом додаткового обґрунтування їх відповідності вимогам Європейського Союзу, зокрема, заходи державного контролю охоплюють всі ланки ланцюга просування сільськогосподарської продукції від виробництва до обігу на аграрному ринку, мають високий рівень формальної визначеності, здійснюються уповноваженими державними органами та акредитованими приватними суб'єктами у визначених формах, мають ризик-орієнтований плановий або позаплановий характер та здійснюються без попереднього повідомлення операторів ринку за виключенням випадків, прямо передбачених законом;

підстав захисту прав та інтересів суб'єктів аграрного ринку з їх поділом на види: 1) порушення суб'єктом аграрного ринку господарського зобов'язання, яке впливає з господарського договору, локального акту, яким регулюється реалізація сільськогосподарської продукції на аграрному ринку певної правової форми (наприклад, Правила товарної біржі, Правила роботи оптових ринків сільськогосподарської продукції, Правила проведення аукціону тощо); 2) порушення правил здійснення господарської діяльності; 3) обмеження, ущемлення або інше порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання органами державної влади та органами місцевого самоврядування;

господарсько-правової відповідальності за порушення на аграрному ринку з доопрацюванням її особливостей: 1) за порушення на аграрному ринку можуть застосовуватися всі форми господарсько-правової відповідальності, від оптимального набору санкцій яких та реального застосування залежить досягнення мети захисту; 2) втілює аспекти позитивної та негативної юридичної відповідальності; 3) у її застосуванні знаходить прояв уповноваження державою відповідних суб'єктів господарювання на встановлення та застосування

господарських санкцій; 4) найбільш врегульованим є застосування відповідальності за порушення у сфері обігу сільськогосподарської продукції у вигляді адміністративно-господарських штрафів та інших адміністративно-господарських санкцій;

способів захисту прав і законних інтересів суб'єктів аграрного ринку з групуванням їх на: 1) способи захисту, спрямовані на належне виконання господарсько-договірних зобов'язань; 2) способи захисту, спрямовані на відновлення порушених прав через несення порушником додаткових негативних наслідків майнового та/або організаційного характеру; 3) способи захисту, спрямовані на відновлення порушених прав шляхом визнання недійсними актів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, ущемлюють права та законні інтереси суб'єкта аграрного ринку.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені у роботі положення формують цілісне уявлення про аграрний ринок як об'єкт господарсько-правового забезпечення та можуть скласти підґрунтя для подальших досліджень проблемних питань господарсько-правового забезпечення цього та інших товарних ринків. Окремі висновки та пропозиції можуть бути використані у науково-дослідній діяльності; навчальному процесі при викладанні дисциплін, підготовці навчальних посібників, підручників тощо; у законотворчій діяльності та у сфері правозастосування.

Положення дисертації використовуються у навчальному процесі при викладанні окремих тем навчальних дисциплін «Аграрне право», «Проблеми господарсько-правової відповідальності», «Юридичне обслуговування суб'єктів господарювання» студентам спеціальності «Право» у ДонНУ імені Василя Стуса (довідка №54/01.1.3-43 від 02.06.2021 р.). Також окремі висновки та пропозиції отримали практичне впровадження у діяльності суб'єктів господарювання (довідка СФГ «Урожай» від 03.06.2021 № 215; довідка ПрАТ «МХП» № 157/1 від 29.06.2021 р.; довідка ПСП «Тавильжанське» № 104 від 30.06.2021 р.), адвоката (довідка від 04.06.2021 б/н).

Особистий внесок здобувачки. Дисертація є самостійною, завершеною науковою роботою. Викладені теоретичні положення, сформульовані висновки та пропозиції є результатом аналізу авторкою понад 600 навчальних, наукових і нормативно-правових джерел, матеріалів правозастосовної практики. Особистий внесок у працях, опублікованих у співавторстві, визначено у списку праць за темою дисертації.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідались та обговорювались на конференціях, круглих столах, зокрема на: круглому столі «Сучасні науково-практичні проблеми екологічного, земельного та аграрного права» (м. Харків, 2013); Міжнародній науково-практичній конференції «Юридическая наука и образование в условиях глобализации: состояние и перспективы развития» (м. Донецьк, 2013); Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій 90-річчю від народження академіка В.З. Янчука (м. Київ, 2015); Всеукраїнській науково-практичній

конференції «Правове забезпечення економічного розвитку та екологічної безпеки суспільства» (м. Вінниця, 2015); Міжнародній науковій конференції «Pravna veda a prax v tretom tisícročí» (м. Кошице, 2015); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Державо- та правотворчі традиції українського народу (до 150-річчя М. С. Грушевського)» (м. Вінниця, 2016); Міжнародній науковій конференції «Innovative scientific researches of legal regulation of public administration» (м. Люблін, 2017); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства» (м. Краків, 2017); Науково-практичній конференції «Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах» (м. Харків, 2018); Міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука нового часу: традиції та вектори розвитку» (м. Одеса, 2018); Науково-практичній конференції «Сучасний стан та перспективи розвитку земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права: теорія та практика» (м. Харків, 2018); II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин» (м. Кривий Ріг, 2019); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи» (м. Вінниця, 2019); Других наукових читань пам'яті академіка В.К. Мамутова (м. Київ, 2020); Міжнародній науково-практичній конференції «Legal science, legislation and law enforcement practice: regularities and development trends» (м. Люблін, 2020); Науково-практичній конференції «Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери» (м. Харків, 2020).

Публікації. За темою дисертації опубліковано двадцять три наукові статі, з яких чотирнадцять статей у фахових наукових виданнях України, перелік яких затверджений у встановленому порядку, дев'ять статей в наукових періодичних виданнях інших держав, два розділи у колективних монографіях, двадцять три тез доповідей на науково-практичних конференціях та три праці, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою, завданнями і предметом дослідження. Дисертація складається з титульного аркуша; анотації, викладеної українською та англійською мовами; змісту; основної частини, що містить: вступ, чотири розділи, сімнадцять підрозділів, висновки. Загальний обсяг дисертації складає 470 сторінок. Робота містить також список використаних джерел із 609 найменувань та додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У Вступі обґрунтовується вибір теми дисертаційного дослідження, наводиться її зв'язок із науковими програмами, планами та темами, визначається мета і завдання, об'єкт і предмет, методологічна основа дослідження, розкривається наукова новизна і практичне значення одержаних результатів, особистий внесок авторки у роботах, виконаних у співавторстві, наводиться інформація про апробацію та про публікації за темою дисертації.

Розділ 1 «Загальнотеоретичні засади господарсько-правового забезпечення аграрного ринку» містить п'ять підрозділів, які присвячено економіко-правовій характеристиці аграрного ринку, системі правовідносин, які опосередковують функціонування аграрного ринку, функціям та видам цього ринку, аналізу господарсько-правового механізму забезпечення аграрного ринку та законодавчої основи забезпечення цього ринку.

У *підрозділі 1.1 «Економіко-правова характеристика аграрного ринку»* на підставі аналізу наукових джерел з економіки та права, законодавчих актів, міжнародних документів досліджено проблематику розуміння поняття «аграрний ринок», здійснено наукові пошуки щодо визначення цього поняття.

Проведений аналіз засвідчив відсутність єдиного тлумачення поняття аграрного ринку. Досліджено економічні погляди щодо аграрного ринку, поняття ринку, розроблене в науці господарського права, поняття аграрного ринку в юридичній доктрині та законодавстві. Виявлено сутність аграрного ринку як багатозначної правової категорії, яка розкриває поліфункціональність аграрного ринку та відповідно визначає зміст господарсько-правового забезпечення зазначеного ринку.

Удосконалено визначення поняття аграрного ринку як об'єкта господарсько-правового забезпечення, що сформульовано як сукупність врегульованих нормами права господарських відносин, які виникають між суб'єктами ринку з реалізації сільськогосподарської продукції та надання пов'язаних з реалізацією допоміжних послуг, і базуються на засадах конкуренції, вільного вибору способів і форм реалізації, а також державного контролю за безпечністю сільськогосподарської продукції.

Здійснено розмежування поняття аграрного ринку з іншими суміжними поняттями за критеріями: 1) об'єкт обігу на ринку, яким визначено сільськогосподарську продукцію, – з агропродовольчим ринком, об'єктом обігу на якому є харчова продукція, та агропромисловим ринком, на якому здійснюється обіг засобів виробництва сільськогосподарської продукції; 2) правова характеристика ринку як суб'єкта господарювання або сукупності правовідносин – з оптовим ринком сільськогосподарської продукції та агропродовольчим ринком. Також зроблено висновок, що терміни «аграрний ринок» та «ринок сільськогосподарської продукції» можна розглядати як синоніми.

У *підрозділі 1.2 «Аграрний ринок як система правовідносин»* проведено аналіз господарських правовідносин, які мають місце у межах аграрного ринку та уособлюють цю правову категорію.

На підставі опрацювання теоретичних засад щодо категорії правовідносин і галузевих особливостей господарських правовідносин доведено, що господарськими є наступні правовідносини, які складаються у межах аграрного ринку: 1) щодо безпосередньої реалізації сільськогосподарської продукції суб'єктами господарювання; 2) при організації реалізації суб'єктами господарювання сільськогосподарської продукції та наданні допоміжних послуг; 3) щодо дотримання суб'єктами господарювання

умов реалізації сільськогосподарської продукції; 4) щодо захисту порушених прав і законних інтересів суб'єктів господарювання – суб'єктів аграрного ринку. Сукупність цих правовідносин через наявні зв'язки між ними становить систему господарських правовідносин, яка забезпечує повноцінне функціонування аграрного ринку.

Підрозділ 1.3 «Функції та види аграрного ринку» присвячено аналізу економічної і юридичної доктрини, законодавчої бази щодо функцій та видів досліджуваного ринку, доопрацюванню цих положень.

На підставі аналізу та співставлення різних наукових поглядів щодо функцій аграрного ринку обґрунтовано доцільність їх поділу на основні та додаткові, в межах яких конкретизовано коло функцій кожного виду. Зазначені функції детермінують зміст господарсько-правових засобів регулювання аграрного ринку, які мають сприяти їх дієвому виконанню.

Досліджено широке коло підстав класифікації видів аграрного ринку, на основі чого виокремлено підстави, класифікація аграрного ринку за якими має значення для юридичної науки та практики правового регулювання відносин щодо реалізації сільськогосподарської продукції. Зокрема, за підставою території видами аграрного ринку є зовнішній та внутрішній ринок, який складається з національного, регіонального і локального (місцевого). За характером функціонування суб'єктів господарювання розрізняють вільний, монополізований та регульований аграрний ринок. Залежно від способу ціноутворення на сільськогосподарську продукцію видами аграрного ринку є організований та неорганізований. За підставою співвідношення попиту і пропозиції на товар аграрний ринок може бути перенасичений, збалансований та дефіцитний. Найбільш поширеною підставою класифікації аграрного ринку виступає вид сільськогосподарської продукції, за якою можна виділити ринок зерна, м'ясної та молочної продукції, плодоовочевий ринок та ін.

У підрозділі 1.4 «Господарсько-правовий механізм забезпечення аграрного ринку» наголошено, що сукупність економічних та правових засобів, якими забезпечується здійснення діяльності щодо реалізації сільськогосподарської продукції, являють собою певний механізм. Проведено комплексний аналіз понять економічного, господарського, економіко-правового та господарсько-правового механізмів, на основі чого обґрунтовано, що сукупність засобів і способів забезпечення аграрного ринку відповідає сутності господарсько-правового механізму.

Приділено увагу аналізу характеру таких засобів та з'ясовано, що вони являють собою засоби – стимули та інші способи упорядкування діяльності суб'єктів аграрного ринку у сфері організації і здійснення реалізації сільськогосподарської продукції. Запропоноване визначення господарсько-правового механізму забезпечення аграрного ринку, в якому відображено його спрямування на досягнення мети і завдань державного регулювання аграрного ринку, а також на виконання аграрним ринком притаманних йому функцій. Обґрунтовано, що особливості змісту господарсько-правового механізму забезпечення аграрного ринку знаходять прояв у специфіці:

1) складу господарських правовідносин, які виникають у процесі функціонування цього ринку (об'єкт, суб'єкти, зміст); 2) правових форм організації аграрного ринку; 3) правових форм реалізації сільськогосподарської продукції; 4) господарсько-правових засобів регулювання аграрного ринку, у тому числі засобів підтримки і контролю; 5) форм і способів захисту суб'єктів аграрного ринку.

Підрозділ 1.5 «Законодавча основа господарсько-правового забезпечення аграрного ринку» присвячено аналізу законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, які складають основу господарсько-правового забезпечення цього ринку, та визначено напрями її удосконалення.

На підставі проведеного дослідження з'ясовано, що законодавча основа господарсько-правового забезпечення аграрного ринку представлена системою закріплених у ГК України та інших нормативно-правових актах загальних та спеціальних норм, які формують комплексне правове утворення, що включає правові норми, котрі належать до різних інститутів господарського права (правового статусу суб'єктів господарювання, договірному права, технічного регулювання, захисту прав суб'єктів господарювання, господарсько-правової відповідальності тощо).

Конкретизовано напрями удосконалення законодавчої основи господарсько-правового забезпечення аграрного ринку, серед яких: а) уніфікація підходу до використання терміну «аграрний ринок» у нормативно-правових актах; б) запровадження механізму реалізації державної підтримки у вигляді державних форвардних закупівель зерна; в) уточнення статусу суб'єктів аграрного ринку та створення сучасного правового підґрунтя для їх функціонування на ринку (конкретизація правового статусу агроторгових домів; унормування проведення аукціонів, здійснення виставково-ярмаркової діяльності; включення сільськогосподарських товаровиробників до засновників суб'єктів інфраструктури аграрного ринку); г) забезпечення проведення моніторингу та інформування суб'єктів аграрного ринку про стан ринку, закріплення моделі інфраструктури аграрного ринку та ключових показників її ефективності тощо); д) удосконалення регулювання договірних відносин контрактації сільськогосподарської продукції; е) удосконалення положень щодо захисту прав на аграрному ринку та господарсько-правової відповідальності за порушення на ньому.

Обґрунтовано, що важливим напрямом удосконалення господарсько-правового забезпечення аграрного ринку виступає прийняття документу стратегічного характеру. В цьому акті, серед іншого, варто закріпити модель інфраструктури аграрного ринку, заходи з інтенсифікації розвитку біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією та сільськогосподарської кооперації щодо надання послуг з закупівлі, збуту, продажу сільськогосподарської продукції тощо, напрями удосконалення відповідного законодавства.

Розділ 2 «Структура і правові форми аграрного ринку» складається з трьох підрозділів, у яких досліджено внутрішню структуру аграрного ринку,

правові форми його організації та правові форми реалізації сільськогосподарської продукції.

Підрозділ 2.1 «Структура аграрного ринку» присвячено питанням структури аграрного ринку та інфраструктури цього ринку.

У пункті 2.1.1 *«Загальна характеристика структури аграрного ринку»* обґрунтовано, що структура аграрного ринку обумовлена розумінням цього ринку як правовідносин і, відповідно, представлена таким складом: а) суб'єкти аграрного ринку (суб'єкти господарювання та суб'єкти організаційно-господарських повноважень); б) об'єкт аграрного ринку, яким є сільськогосподарська продукція, тобто результат сільськогосподарської діяльності, вироблений для реалізації, який має вартісний характер та цінову визначеність і класифікується за підставами походження, призначення, способів виробництва; в) зміст, який складають права та обов'язки щодо організації та здійснення реалізації сільськогосподарської продукції.

У ході дослідження з'ясовано, що діяльність суб'єктів аграрного ринку має різне функціональне призначення, з урахуванням чого здійснено поділ суб'єктів аграрного ринку на групи: 1) основні суб'єкти – сільськогосподарські товаровиробники (як первісні продавці), професійні торговці сільськогосподарською продукцією, покупці (суб'єкти господарювання, які придбають продукцію для потреб виробничої діяльності або інших господарських потреб); 2) суб'єкти із допоміжними функціями щодо забезпечення та сприяння реалізації сільськогосподарської продукції – зерновий склад, перевізники тощо; 3) суб'єкти із спеціальними функціями, що пов'язані з державним регулюванням аграрного ринку – суб'єкти організаційно-господарських повноважень.

У пункті 2.1.2 *«Інфраструктура аграрного ринку»* проаналізовано наявні наукові підходи до тлумачення цього поняття, легальні визначення поняття «інфраструктура», на основі чого підтримано вузький підхід до розуміння цього поняття та уточнено, що інфраструктура аграрного ринку забезпечує рух сільськогосподарської продукції від виробника до споживача. З урахуванням цього аргументовано склад інфраструктури аграрного ринку, який включає діяльність суб'єктів господарювання, що надають посередницькі послуги з реалізації цієї продукції, допоміжні послуги та суб'єктів, які виконують функції та повноваження, необхідні для реалізації сільськогосподарської продукції.

Досліджено діяльність окремих суб'єктів інфраструктури аграрного ринку. Зроблено висновок, що правовий статус сільськогосподарського кооперативу за новим Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» дозволяє відносити цього суб'єкта до перспективних суб'єктів інфраструктури цього ринку. Констатовано, що агроторговий дім – це господарська організація, яка створюється у будь-якій організаційно-правовій формі (переважно як ТОВ), а використання у назві слів «агроторговий дім» вказує на певний вид діяльності у сфері оптової торгівлі, проте не передбачає особливостей правового статусу, спеціальних завдань, функцій, прав чи переваг цього суб'єкта господарювання.

Наголошено, що обов'язкова участь сільськогосподарських товаровиробників серед засновників суб'єктів інфраструктури та стимулювання розвитку сільськогосподарської кооперації дозволить підвищити рівень врахування інтересів таких виробників під час діяльності суб'єктів інфраструктури аграрного ринку.

Підрозділі 2.2 «Правова форма організації аграрного ринку» присвячено аналізу поняття правової форми і законодавчо передбачених форм, в які може втілюватися аграрний ринок.

Запропоновано визначення правової форми організації аграрного ринку. Обґрунтовано, що аграрні біржі, діяльність яких є визначальною для формування біржового ринку, оптові ринки сільськогосподарської продукції, агропродовольчі ринки, аукціони (зокрема живої худоби), ярмарки сільськогосподарської продукції виступають правовою формою організації аграрного ринку. При цьому уточнено, що аграрні біржі, оптові ринки сільськогосподарської продукції, агропродовольчі ринки одночасно можуть розглядатися і як правова форма організації аграрного ринку, і як суб'єкт господарювання, який забезпечує функціонування аграрного ринку у відповідній правовій формі.

Проведено класифікацію правових форм організації аграрного ринку на види: 1) інституційні, які передбачають створення визначеного законом суб'єкта господарювання зі статусом юридичної особи з метою організації і здійснення управління певним аграрним ринком (аграрна біржа, оптовий ринок сільськогосподарської продукції, агропродовольчий ринок); 2) неінституційні, які означають організацію реалізації сільськогосподарської продукції конкурентним способом за певними правилами та умовами, і можуть мати постійний або тимчасовий характер (ярмарки, аукціони).

Констатовано приналежність цих видів правової форми організації аграрного ринку до організованого аграрного ринку. Конкретизовано ознаки організованого аграрного ринку та уточнено його визначення як сукупності правовідносин пов'язаних із укладанням господарсько-правових договорів щодо реалізації сільськогосподарської продукції у визначених місці і часі, за встановленими умовами і правилами, у передбаченій правовій формі.

Доводиться, що кожен вид правової форми організації аграрного ринку потребує удосконалення законодавчого регулювання і системних засад стимулювання його розвитку, першим етапом на шляху до чого має стати закріплення відповідних положень у документі стратегічного характеру (Національній програмі розвитку аграрного ринку).

Додатково обґрунтовано пропозиції з удосконалення організації оптового ринку сільськогосподарської продукції з обґрунтуванням обов'язкової участі серед засновників держави та/або громади, а також сільськогосподарських товаровиробників; обрання організаційно-правової форми з урахуванням потенційного складу засновників та розуміння мети господарської діяльності конкретного оптового ринку сільськогосподарської продукції.

У *підрозділі 2.3 «Правова форма реалізації сільськогосподарської продукції»* аналізуються договори, які опосередковують реалізацію сільськогосподарської продукції.

Спираючись на положення доктрини господарського договору здійснено юридичну характеристику договорів, які опосередковують реалізацію сільськогосподарської продукції, та проведено їх класифікацію. Зазначено, що це договори оплатної передачі майна у власність (договір оптової купівлі-продажу; поставки, контрактації сільськогосподарської продукції). В основу поділу цих договорів покладено: спосіб визначення істотних умов, спосіб укладання. Враховуючи функції, притаманні господарським договорам, додатково обґрунтовано, що договори, стороною яких виступає сільськогосподарський товаровиробник і які опосередковують реалізацію сільськогосподарської продукції, що відсутня в наявності на момент укладання договору і має бути вироблена у майбутньому, виконують функцію планування господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників.

На основі аналізу положень законодавства та практики його застосування щодо таких договірних форм, як договір оптової купівлі-продажу, поставки, контрактації сільськогосподарської продукції, констатовано низьку затребуваність на практиці конструкції договору контрактації. Проте доводяться переваги реалізації сільськогосподарської продукції за договором контрактації і обґрунтовуються шляхи адаптації договору контрактації до ринкових умов шляхом: 1) скасування обмежень на застосування положень ст.ст. 272-274 ГК України тільки до відносин державних закупівель і обмежень щодо сторони – контрактанта; 2) затвердження Типового договору контрактації; 3) надання сторонам права змінювати ціну за одиницю продукції і загальну вартість договору контрактації.

Розділ 3 «Господарсько-правові засоби регулювання аграрного ринку» складається з шести підрозділів, у яких досліджено та конкретизовано модель та відповідні засоби державного регулювання цього ринку.

Підрозділі 3.1 «Модель господарсько-правового регулювання аграрного ринку» присвячено формуванню теоретичної моделі господарсько-правового регулювання аграрного ринку.

Обґрунтовано, що взаємозв'язок аграрного ринку зі сферою виробництва і споживання, поєднання приватних інтересів суб'єктів аграрного ринку та публічних інтересів, які опосередковують інтереси держави, суспільства, споживачів і пов'язані із забезпеченням продовольчої безпеки, підвищенням стандартів життя, сталого розвитку і правового господарського порядку у сфері реалізації сільськогосподарської продукції обумовлюють господарсько-правовий характер засобів регулювання аграрного ринку.

Аргументовано, що принцип аграрного протекціонізму належить до принципів державного регулювання аграрного сектору економіки, має найбільше значення саме для регулювання аграрного ринку і знаходить прояв здійсненні державою заходів нетарифного регулювання з метою захисту інтересів національного товаровиробника.

Доводиться, що теоретична модель господарсько-правового регулювання аграрного ринку може бути представлена як сукупність форм, методів і засобів державного регулювання, які спрямовано на створення економічних, організаційних, правових умов діяльності суб'єктів аграрного ринку, задоволення приватних і публічних інтересів, яка базується на принципі аграрного протекціонізму, і втілення якої може підсилювати або обмежувати регулюючу функцію аграрного ринку.

Обґрунтовано, що зазначена модель має будуватись з урахуванням регулюючої функції аграрного ринку, що виконується завдяки діяльності аграрної біржі, оптового ринку сільськогосподарської продукції, агропродовольчого ринку та інших суб'єктів ринкової інфраструктури, на які покладено завдання забезпечення створення умов для вільної конкуренції, стимулювання попиту і пропозиції, встановлення вільних цін, крім випадків, прямо передбачених законом.

Для реалізації запропонованої моделі важливим є удосконалення державного регулювання аграрного ринку, шляхом, зокрема, забезпечення доступу до аграрного ринку суб'єктів малого і середнього підприємництва – виробників сільськогосподарської продукції, стимулювання попиту, розвитку інфраструктури аграрного ринку, дотримання вимог безпечності сільськогосподарської продукції.

У *підрозділі 3.2 «Технічне регулювання у сфері реалізації сільськогосподарської продукції»* досліджено поняття та засоби такого регулювання щодо реалізації сільськогосподарської продукції.

Аналіз правової природи засобів і способів забезпечення безпечності сільськогосподарської продукції, які застосовуються на аграрному ринку, дозволив обґрунтувати їх належність до технічного регулювання та зробити висновок, що відповідність вимогам такого регулювання виступає однією з передумов набуття сільськогосподарською продукцією ознаки товарності.

На основі аналізу законодавчих положень та їх порівняння з актами ЄС з'ясовано, що забезпечення безпечності сільськогосподарської продукції, яка є об'єктом обігу на аграрному ринку, здійснюється шляхом законодавчого впорядкування поняття безпечного продукту, параметрів безпечності, обов'язків суб'єктів, які беруть участь у виробництві та реалізації продукції на аграрному ринку, та умов їх діяльності, впровадження процесу аналізу ризиків за принципом простежуваності, інституційного забезпечення державного регулювання і контролю за обігом цієї продукції. Актуальним залишається завершення процедур адаптації національного законодавства до права ЄС у зазначеній сфері.

Підрозділ 3.3 «Цінове регулювання на аграрному ринку» присвячено дослідженню законодавства, вітчизняного та зарубіжного досвіду у питаннях цінового регулювання щодо сільськогосподарської продукції.

З'ясовано, що ціни на сільськогосподарську продукцію складаються під впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників, які мають місце на аграрному ринку. Констатовано відсутність державного цінового регулювання щодо

сільськогосподарської продукції, окрім молока. Також з'ясовано відсутність дієвих законодавчих механізмів подолання диспаритету цін на таку продукцію та товари, роботи, послуги інших сфер агропромислового комплексу, які необхідні для її виробництва та реалізації. Для подолання цих негативних чинників обґрунтовується пропозиція встановлення граничних мінімальних цін на певні види сільськогосподарської продукції, при досягненні яких держава має застосовувати визначені законом засоби державного цінового регулювання та/або державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників (надання субсидій для оплати частини страхового платежу, компенсаційні виплати тощо).

У *підрозділі 3.4 «Державна підтримка суб'єктів аграрного ринку»* проаналізовано стан законодавчого закріплення мети, видів і засобів такої підтримки і наукової розробки цих питань.

З огляду на значення державної підтримки для ефективного функціонування аграрного ринку сформульовано мету такої підтримки як створення сприятливих умов для збалансування інтересів суб'єктів аграрного ринку, вирівнювання диспропорцій між попитом і пропозицією, подолання інших ризиків у сфері реалізації сільськогосподарської продукції суб'єктами господарювання – сільськогосподарськими товаровиробниками.

Конкретизовано положення щодо державної підтримки функціонування аграрного ринку, а саме: 1) за суб'єктами така підтримка надається сільськогосподарським товаровиробникам та іншим суб'єктам аграрного ринку; 2) за видами, засобами та об'єктами така підтримка є фінансовою (бюджетні дотації та субсидії, кредитна субсидія, бюджетне відшкодування тощо), регуляторною (встановлення вимог і правил щодо організації та здійснення реалізації продукції, моніторингу стану ринку та надання інформації), ціною (встановлення закупівельних цін та розмірів доплат); 3) за напрямками спрямована на розбудову інфраструктури ринку, насичення ринку сільськогосподарською продукцією вітчизняного виробництва, збільшення прибутковості діяльності сільськогосподарських товаровиробників.

З урахуванням нестабільності кон'юнктури аграрного ринку та за відсутності дієвих заходів підтримки сільськогосподарських товаровиробників запропоновано ввести такий вид страхування із державною підтримкою як страхування від падіння цін (збитковості сільськогосподарської діяльності), який буде передбачати відшкодування з державного бюджету частини вартості страхового платежу (страхової премії), нарахованого за договором страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою.

Підрозділ 3.5 «Інформаційне забезпечення суб'єктів аграрного ринку» присвячено аналізу питань формування загальної системи інформаційного забезпечення суб'єктів аграрного ринку.

На підставі проведеного дослідження з'ясовано, що на окремі органи державної влади та суб'єктів інфраструктури аграрного ринку покладено обов'язки збору та оприлюднення визначеної законом інформації про стан аграрного ринку, проте така діяльність здійснюється фрагментарно.

Інформаційне забезпечення суб'єктів аграрного ринку характеризується ускладненим доступом до інформації, є несистемним і непослідовним.

Для подолання цієї проблеми конкретизовано коло суб'єктів, які можуть здійснювати інформаційне забезпечення суб'єктів аграрного ринку, а саме: Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство економіки України, органи місцевого самоврядування, агропродовольчі ринки, оптові ринки сільськогосподарської продукції, аграрні біржі, агроторгові дома, сільськогосподарські кооперативи, сільськогосподарські дорадчі служби, об'єднання сільськогосподарських товаровиробників та інші суб'єкти. Також конкретизовано види інформації, які мають бути обов'язковими для збору і надання суб'єктам аграрного ринку для сприяння сільськогосподарським товаровиробникам в обранні оптимальних способів і форм реалізації власної продукції.

Обґрунтовано пропозиції щодо упорядкування і формалізації здійснення моніторингу аграрного ринку та інформування суб'єктів цього ринку шляхом прийняття Положення про інформаційне забезпечення суб'єктів аграрного ринку.

Підрозділ 3.6 «Контроль за аграрним ринком» містить аналіз напрямів державного контролю на аграрному ринку з акцентом на контролі за дотриманням вимог щодо безпечності сільськогосподарської продукції.

З'ясовано, що аграрний ринок не виступає єдиним цілісним об'єктом державного контролю. Останній здійснюється за різними напрямками, в тому числі за дотриманням законодавства: 1) у діяльності суб'єктів ринкової інфраструктури (надання і позбавлення статусу оптового ринку сільськогосподарської продукції); 2) щодо безпечності сільськогосподарської продукції (проведення контрольних заходів); 3) на певних аграрних ринках (зокрема, ринку зерна, насінневої продукції та ін.).

Обґрунтовано, що в Україні законодавчі вимоги щодо здійснення державного контролю у сфері забезпечення безпечності сільськогосподарської продукції відповідають вимогам ЄС в частині формальної визначеності, охоплення всіх ланок ланцюга просування сільськогосподарської продукції від виробництва до обігу на аграрному ринку, наявності системи органів контролю, впровадження ризик-орієнтованого підходу до його здійснення. Проте підкреслено, що контроль за діяльністю суб'єктів ринкової інфраструктури потребує більш чіткої деталізації в законодавстві, зокрема щодо механізму і підстав його здійснення.

Також зроблено висновок, що найбільш важливою сферою недержавного контролю за аграрним ринком виступає дотримання показників безпечності сільськогосподарської продукції. Додатково аргументовано відмінності між громадським контролем та контролем саморегулювальних організацій, зокрема за суб'єктами, межами, підставами, засобами здійснення, які потрібно врахувати при удосконаленні законодавчого забезпечення саморегулювання господарської діяльності. Доводиться, що громадський контроль у сфері забезпечення безпечності сільськогосподарської продукції може охоплювати

реалізацію сільськогосподарської продукції на організованому аграрному ринку, сферу публічних закупівель сільськогосподарської продукції і сприяти встановленню підвищених вимог до безпечності цієї продукції.

Розділ 4 «Господарсько-правовий захист прав і законних інтересів суб'єктів аграрного ринку» містить три підрозділи, у яких проаналізовано та доопрацьовано поняття, підстави, способи і форми захисту прав та інтересів суб'єктів аграрного ринку, а також застосування господарсько-правової відповідальності.

У підрозділі 4.1 «Поняття та підстави захисту прав і законних інтересів суб'єктів аграрного ринку» розкриваються питання поняття і підстав господарсько-правового захисту у досліджуваній сфері.

Доведено, що захист прав та інтересів суб'єктів аграрного ринку має господарсько-правову природу, спрямований на попереджувальний і відновлюваний вплив шляхом: стимулювання виконання договірних зобов'язань та правил здійснення господарської діяльності; відновлення порушених прав і майнового стану суб'єктів аграрного ринку; усунення перешкод у реалізації прав суб'єктів аграрного ринку. Зазначені функції господарсько-правового захисту у досліджуваній сфері розкривають його значення як засобу забезпечення господарського правопорядку на аграрному ринку, охорони приватних і публічних інтересів, сталого та передбачуваного функціонування аграрного ринку.

Доведено, що поняття порушення прав та інтересів суб'єктів аграрного ринку розкривається в різноманітні види неправомірної поведінки, яка створює перешкоди у функціонуванні аграрного ринку. Такі порушення згруповано на види: 1) порушення суб'єктом аграрного ринку господарського зобов'язання, яке випливає з господарського договору, локального акту, яким регулюється реалізація сільськогосподарської продукції на аграрному ринку певної правової форми (Правила товарної біржі, Правила роботи оптового ринку сільськогосподарської продукції, Правила проведення аукціону тощо); 2) порушення правил здійснення господарської діяльності; 3) обмеження, ущемлення або інше порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Виокремлено підстави захисту публічних інтересів, які реалізуються під час надання державної фінансової підтримки, а саме: нецільове використання суб'єктами аграрного ринку державних коштів, наданих в будь-якій формі державної підтримки; порушення умов отримання державної підтримки; надання неправдивої інформації для отримання державної підтримки. Запропоновано законодавчо закріпити наведені дії як правопорушення.

У підрозділі 4.2 «Господарсько-правова відповідальність за правопорушення на аграрному ринку» аналізуються питання застосування форм господарсько-правової відповідальності за правопорушення на аграрному ринку.

На підставі проведеного аналізу конкретизовано особливості господарсько-правової відповідальності за порушення на аграрному ринку, які полягають у наступному: 1) за порушення на аграрному ринку можуть застосовуватися всі форми господарсько-правової відповідальності, від оптимального набору санкцій яких та реального застосування залежить досягнення мети захисту; 2) втілює аспекти позитивної та негативної юридичної відповідальності; 3) у її застосуванні знаходить прояв уповноваження державою відповідних суб'єктів господарювання на встановлення та застосування господарських санкцій (суб'єктами господарювання, які є сторонами договорів щодо реалізації сільськогосподарської продукції, аграрними біржами, оптовими ринками сільськогосподарської продукції тощо); 4) найбільш врегульованим є застосування відповідальності за порушення у сфері обігу сільськогосподарської продукції у вигляді адміністративно-господарських штрафів та інших адміністративно-господарських санкцій (зупинення діяльності суб'єкта господарювання).

Обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення господарської відповідальності за порушення на аграрному ринку з урахуванням функцій такої відповідальності: 1) встановлення за порушення суб'єктами аграрного ринку вимог щодо отримання та використання державної підтримки таких санкцій, як повернення до відповідного бюджету коштів державної підтримки, використаних не за призначенням, припинення здійснення державної підтримки, стягнення штрафів; 2) конкретизація санкцій за порушення Правил роботи оптового ринку сільськогосподарської продукції у вигляді стягнення штрафів, зупинення права користуватися послугами ринку та здійснювати торговельну діяльність на ринку на тимчасовій або постійній основі; 3) включення у господарські договори положення щодо порядку визначення ціни для розрахунку розміру збитків за порушення на аграрному ринку.

У *підрозділі 4.3 «Способи і форми захисту прав і законних інтересів суб'єктів аграрного ринку»* представлено результати дослідження доктринальних розробок, положень чинного законодавства та практики його застосування з питань способів і форм захисту прав і законних інтересів на аграрному ринку.

Захист прав і законних інтересів у досліджуваній сфері здійснюється шляхом застосування широкого кола способів захисту, які передбачають вибір відповідної форми захисту.

Опрацювання наукових розробок щодо класифікації способів захисту прав і законних інтересів дозволило провести їх упорядкування на групи: способи захисту, спрямовані на належне виконання господарсько-договірних зобов'язань; способи захисту, спрямовані на відновлення порушених прав через несення порушником додаткових негативних наслідків майнового та/або організаційного характеру; способи захисту, спрямовані на відновлення порушених прав шляхом визнання недійсними актів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать

законодавству, ущемлюють права та законні інтереси суб'єкта аграрного ринку. Запропонована класифікація способів захисту прав і законних інтересів суб'єктів аграрного ринку враховує види господарських відносин, які складаються щодо реалізації сільськогосподарської продукції, відображає найбільш поширені порушення на аграрному ринку та відповідає тим результатам, які очікують суб'єкти аграрного ринку, вдаючись до захисту власних прав і законних інтересів.

Приділено увагу аналізу певних різновидів неюрисдикційної форми захисту (переговори, претензійний порядок, медіація, нотаріальний захист) на підставі чого зроблено висновок, що основним недоліком використання цих видів неюрисдикційної форми, крім нотаріального захисту, виступає відсутність законних механізмів примусу до виконання вироблених рішень.

Наголошується, що вибір способу і форми захисту прав і законних інтересів суб'єктів аграрного ринку зумовлюється видом господарських правовідносин, в межах яких наявна фактична підстава захисту, характером зв'язку між потерпілим суб'єктом і порушником, об'єктом захисту, метою захисту, видом аграрного ринку.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення важливої наукової проблеми шляхом розробки доктринальних положень і висновків щодо удосконалення господарсько-правового забезпечення аграрного ринку, поглиблення наукових знань про поняття, структуру, правові форми аграрного ринку, господарсько-правові засоби його регулювання, захисту прав і законних інтересів суб'єктів аграрного ринку, а також розроблення пропозицій з удосконалення законодавства у цій сфері.

У ході дослідження отримано такі основні результати:

1. Доводиться, що сутність аграрного ринку як економіко-правової категорії розкривається у його розумінні як: сукупності врегульованих нормами права суспільних відносин щодо реалізації сільськогосподарської продукції; сфери товарообігу сільськогосподарської продукції; механізму регулювання взаємодії між суб'єктами цього ринку.

Доопрацьовано визначення поняття аграрного ринку як сукупності врегульованих нормами права господарських відносин, які виникають між суб'єктами ринку з реалізації сільськогосподарської продукції та надання пов'язаних з реалізацією допоміжних послуг, і базуються на засадах конкуренції, вільного вибору способів і форм реалізації, а також державного контролю за безпечністю сільськогосподарської продукції. Проведено відмежування поняття аграрного ринку від інших суміжних понять за такими критеріями як об'єкт обігу на ринку; правова характеристика ринку.

2. Виокремлено види господарських правовідносин щодо реалізації сільськогосподарської продукції, які мають місце у межах аграрного ринку, і складають внутрішню узгоджену систему.

3. Обґрунтовано, що аграрний ринок виконує основні та додаткові функції. Конкретизовано види аграрного ринку як об'єкта господарсько-правового регулювання за такими підставами, як: територія (внутрішній і зовнішній); характер функціонування (вільний, монополізований та регульований); спосіб ціноутворення (організований та неорганізований); співвідношення попиту і пропозиції (перенасичений, збалансований та дефіцитний); вид сільськогосподарської продукції (зерна, плодоовочевий, м'ясної та молочної продукції та ін.).

4. Охарактеризовано господарсько-правовий механізм забезпечення аграрного ринку, запропоновано його визначення та обґрунтовано особливості його змісту.

5. Зроблено висновок, що законодавче забезпечення аграрного ринку представлене системою закріплених у ГК України та інших нормативно-правових актах загальних та спеціальних норм, які формують комплексне правове утворення, що включає правові норми, котрі належать до різних інститутів господарського права (правового статусу суб'єктів господарювання, договірному праву, технічне регулювання, захисту прав суб'єктів господарювання тощо).

6. Обґрунтовано, що структура аграрного ринку обумовлена його розумінням як правовідносин і представлена наступним складом: суб'єкти аграрного ринку, об'єкт аграрного ринку, зміст правовідносин.

Проведено поділ суб'єктів аграрного ринку на функціональні групи: основні суб'єкти, суб'єкти із допоміжними функціями, суб'єкти із спеціальними функціями.

7. Уточнено призначення інфраструктури аграрного ринку, на основі чого обґрунтовано, що це поняття охоплює діяльність суб'єктів господарювання, які надають посередницькі та інші допоміжні послуги щодо реалізації цієї продукції, та суб'єктів, які виконують певні функції та повноваження, необхідні для реалізації сільськогосподарської продукції. Додатково обґрунтовано пропозицію щодо обов'язкової участі сільськогосподарських товаровиробників серед засновників суб'єктів інфраструктури та стимулювання розвитку сільськогосподарської кооперації.

8. Сформульовано визначення поняття правової форми організації аграрного ринку та її види. Доопрацьовано і виокремлено правові форми організації аграрного ринку, а також подвійну правову природу аграрної біржі, оптового ринку сільськогосподарської продукції, агропродовольчого ринку.

Конкретизовано ознаки організованого аграрного ринку та уточнено визначення цього поняття. Доопрацьовано положення з удосконалення організації оптового ринку сільськогосподарської продукції в частині кола засновників та організаційно-правової форми.

9. Обґрунтовано, що правовою формою реалізації сільськогосподарської продукції виступає договір оптової купівлі-продажу, договір поставки, договір контракції. Уточнено юридичну характеристику договорів, які опосередковують реалізацію сільськогосподарської продукції; проведено їх

класифікацію за підставами визначення істотних умов та за способом укладання. Додатково обґрунтовано значення господарських договорів з реалізації сільськогосподарської продукції, стороною яких виступає сільськогосподарський товаровиробник. З'ясовано переваги реалізації сільськогосподарської продукції за договором контрактації, розроблено заходи, спрямовані на удосконалення правового регулювання відносин за цим договором.

10. Доведено господарсько-правовий характер засобів регулювання аграрного ринку. Представлено теоретичну модель господарсько-правового регулювання аграрного ринку, яка ґрунтується на поєднанні державного регулювання та саморегулювання аграрного ринку.

Конкретизовано напрями державного регулювання аграрного ринку, а саме: створення умов для активного залучення до аграрного ринку суб'єктів малого і середнього підприємництва – виробників сільськогосподарської продукції; стимулювання попиту на вітчизняну сільськогосподарську продукцію; сприяння розвитку інфраструктури аграрного ринку, забезпечення дотримання вимог безпечності сільськогосподарської продукції. Аргументовано роль певних суб'єктів ринкової інфраструктури у реалізації моделі господарсько-правового регулювання аграрного ринку.

11. Обґрунтовано, що технічне регулювання, як засіб господарсько-правового регулювання аграрного ринку, поширюється і на сферу реалізації сільськогосподарської продукції; розкрито його призначення у цій сфері.

Конкретизовано елементи, які є необхідними і достатніми для забезпечення безпечності сільськогосподарської продукції, що пропонується для обігу на аграрному ринку.

12. Розкрито особливості цінового регулювання на аграрному ринку. Додатково обґрунтовано пропозицію встановлення мінімальних цін на певні види сільськогосподарської продукції.

13. Обґрунтовано мету державної підтримки суб'єктів аграрного ринку. Конкретизовано положення щодо державної підтримки суб'єктів аграрного ринку, зокрема щодо: суб'єктів, видів, способів, напрямів державної підтримки. Запропоновано ввести такий вид страхування із державною підтримкою як страхування від падіння цін (збитковості сільськогосподарської діяльності).

14. Доопрацьовано організаційно-правові засади інформаційного забезпечення суб'єктів аграрного ринку в частині конкретизації обов'язкових для збору і надання суб'єктам аграрного ринку видів інформації; кола суб'єктів, на які покладаються такі обов'язки; обґрунтування пропозиції щодо упорядкування і формалізації здійснення моніторингу аграрного ринку та інформування суб'єктів цього ринку.

15. Аргументовано, що напрями державного контролю на аграрному ринку є: діяльність суб'єктів ринкової інфраструктури; дотримання вимог щодо безпечності сільськогосподарської продукції; діяльність суб'єктів господарювання на певних аграрних ринках (ринку зерна, насінневої продукції, органічної продукції та ін.).

Доведено, що в Україні законодавчі вимоги до здійснення державного контролю у сфері забезпечення безпечності сільськогосподарської продукції відповідають вимогам ЄС.

Конкретизовано сферу недержавного контролю за аграрним ринком, додатково аргументовані відмінності між громадським контролем та контролем саморегулювальних організацій.

16. Обґрунтовано господарсько-правову природу захисту прав та інтересів суб'єктів аграрного ринку, конкретизовано його зміст і функції. Конкретизовано і згруповано підстави захисту прав суб'єктів аграрного ринку.

Доповнено підстави захисту публічних інтересів порушеннями інтересів держави під час надання державної фінансової підтримки певним суб'єктам аграрного ринку.

17. Доопрацьовано положення щодо господарсько-правової відповідальності за порушення на аграрному ринку з відзначенням таких її особливостей: 1) можливість застосування всіх форм господарсько-правової відповідальності, оптимальний набір санкцій яких та реальне застосування сприяють досягненню мети захисту; 2) втілення аспектів позитивної та негативної юридичної відповідальності; 3) уповноваження державою певних суб'єктів господарювання на встановлення та застосування господарських санкцій; 4) найбільша урегульованість відносин відповідальності за порушення у сфері обігу сільськогосподарської продукції у вигляді застосування адміністративно-господарських штрафів та інших адміністративно-господарських санкцій. Обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення господарсько-правової відповідальності за порушення на аграрному ринку.

18. Конкретизовано способи захисту прав і законних інтересів суб'єктів аграрного ринку, з групуванням їх на види залежно від результату, якого суб'єкт аграрного ринку очікує досягти, звертаючись за захистом.

Сформульовано напрями удосконалення господарсько-правового забезпечення аграрного ринку. Доводиться необхідність розробки та прийняття акту стратегічного характеру (Національної стратегії розвитку аграрного ринку) щодо подальшого керованого розвитку аграрного ринку.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Розділи у колективних монографіях

1. Павлюченко Ю.М. Державне управління сферами агропромислового комплексу. *Процес модернізації системи державного управління: конституційний, адміністративний та фінансовий аспекти*: колективна монографія / за заг. ред. А.С. Нестеренко. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 419–433.

2. Павлюченко Ю.М. Правові чинники формування участі особистого селянського господарства в аграрному ринку. *Sozioökonomische und rechtliche*

Faktoren der sozialen Entwicklung unter den Bedingungen der Globalisierung. Hrsg. von Doktor der Wirtschaftswissenschaften, Professor Yu.V. Pasichnyk – kollektive Monographie in 2 Bänden, B. 2 – Shioda GmbH, Steyr, Austria, 2018. С. 318–326.

Статті у наукових фахових виданнях України

3. Павлюченко Ю.М. Аграрний ринок як об'єкт правового регулювання. *Вісник Донецького національного університету*. 2014. № 2. С. 119–122.
4. Павлюченко Ю.М. Відповідальність за порушення у сфері виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 106–109. URL: http://pap.in.ua/2_2017/29.pdf.
5. Павлюченко Ю.М., Бобкова А.Г. Учасники відносин у сфері екологічного підприємництва. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №9. С. 56–62. (Особистий внесок: проведено дослідження правового положення певних груп учасників відносин у сфері екологічного підприємництва).
6. Павлюченко Ю.М., Бобкова А.Г. Щодо відповідальності за порушення при здійсненні екологічного підприємництва. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. № 46. С. 88–91. (Особистий внесок: досліджено законодавчу основу та форми господарсько-правової відповідальності за порушення при здійсненні екологічного підприємництва).
7. Павлюченко Ю.М., Кравчук Б.Ю. Правова характеристика аграрних розписок. *Правничий часопис Донецького університету*. 2017. № 1-2. С. 49–56. (Особистий внесок: доопрацювання правової характеристики аграрних розписок).
8. Павлюченко Ю.М. Завдання і засоби державного регулювання аграрного ринку. *Право України*. 2018. № 5. С. 71–84.
9. Павлюченко Ю.М. Підстави захисту прав і законних інтересів суб'єктів аграрного ринку. *Правові системи*. 2018. № 1/2. С. 281–291.
10. Павлюченко Ю.М., Савчук К.О. Правове регулювання поведження з генетично модифікованими організмами. *Правничий часопис Донецького університету*. 2018. № 1-2. С. 35–43. (Особистий внесок: конкретизовано напрями удосконалення правового регулювання поведження з ГМО).
11. Павлюченко Ю.М., Коваль І.Ф. Охоронна функція господарського права. *Право України*. 2019. № 8. С. 15–30. (Особистий внесок: обґрунтовано положення щодо господарсько-правової відповідальності як складової охоронної функції господарського права).
12. Павлюченко Ю.М., Кошевець А. Правова робота з відшкодування збитків, завданих порушеннями господарських договорів. *Правничий часопис Донецького університету*. 2019. № 1. С. 35–44. (Особистий внесок: розкрито зміст правової роботи з відшкодування збитків, завданих порушеннями господарських договорів, у тому числі з реалізації сільськогосподарської продукції).

13. Павлюченко Ю.М. Законодавче забезпечення функціонування аграрного ринку. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 5. С. 208–212. URL: http://www.pap.in.ua/5_2019/53.pdf

14. Павлюченко Ю.М. Правове регулювання ринку органічної продукції. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. Вип. 1. С. 170–175.

15. Павлюченко Ю.М. Господарсько-правові засади використання та захисту прав на торговельні марки. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 77. С. 124–127.

16. Павлюченко Ю.М. Правові засади інформаційного забезпечення суб'єктів аграрного ринку. *Наукові перспективи*. 2021. Вип. 6(12). С. 201–212.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

17. Павлюченко Ю.М. Реалізація сільськогосподарської продукції за договором контрактації. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. 2015. № 5. С. 78–81.

18. Павлюченко Ю.М. Державне регулювання органічного сільського господарства. *Economic and law paradigm of modern society*. 2016. № 1. С. 323–326.

19. Павлюченко Ю.М. Сельскохозяйственные обслуживающие кооперативы как участники аграрного рынка. *Научные труды «Эдilet»*. 2017. № 3. С. 119–128.

20. Економіко-правовий механізм функціонування аграрного ринку. *Economic and Law Paradigm of Modern Society*. 2019. № 1. С. 45–50.

21. Pavliuchenko Y.M., Bobkova A.H., Zakharchenko A.M. Legal security of agricultural products as a condition public health system's development. *Wiadomosci lekarskie (Warsaw, Poland : 1960)*. 2019. Vol. 72(12 cz 2). P. 2484–2488. (Особистий внесок: досліджено питання правового регулювання забезпечення безпечності сільськогосподарської продукції в контексті адаптації законодавства України до законодавства ЄС).

22. Pavliuchenko Y.M., Bobkova A.H., Zakharchenko A.M. Legal enforcement of state aid control in the field of healthcare: experience of Ukraine in the context of European integration. *Wiadomosci lekarskie (Warsaw, Poland : 1960)*. 2020. Vol. 73(12 cz 2). P. 2848–2854 (Особистий внесок: досліджено окремі проблемні питання державної допомоги та правового забезпечення контролю за її наданням).

23. Pavliuchenko Y. Conceptual approaches in law to the concept of the agrarian market definition. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 4 (32). Vol. 1. P. 213–219.

24. Pavliuchenko Y. Principles of Business Activity in the Context of Sustainable Development. / Y. Pavliuchenko, K. Kalachenkova, S. Melnyk, O. Titova, R. Kvasnytska. *Lecture Notes in Networks and Systems*. 2021. Vol. 194 LNNS. P. 273–285 (Особистий внесок: досліджено проблемні аспекти впровадження принципу екологізації господарської діяльності як умови сталого розвитку).

25. Павлюченко Ю.М. Система правовідносин щодо реалізації сільськогосподарської продукції. *ReOS*. 2021. № 2. Р. 53–60.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

26. Павлюченко Ю.М. Правове забезпечення форм реалізації сільськогосподарської продукції. *Юридическая наука и образование в условиях глобализации: состояние и перспективы развития* : матеріали Междунар. науч.-практ. конф., посвященной 30-летию экономико-правового факультета Донецкого нац. ун-та (м. Донецк, 24–25 октября 2013 г.) / под общ. ред. А.Г. Бобковой. Донецк : ДонНУ, 2013. С. 114–116.

27. Павлюченко Ю.М. Щодо правового статусу учасників аграрного ринку. *Сучасні науково-практичні проблеми екологічного, земельного та аграрного права* : матеріали круглого столу (м. Харків, 6 грудня 2013 р.) : зб. тез наук. доп. / за заг. ред. А.П. Гетьмана; Нац. Ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків : Право, 2013. С. 173–175.

28. Павлюченко Ю.М. Правові форми участі сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу в аграрному ринку. *«Pravna veda a prax v tretom tisicroci»* : Zbornik prispevkov z medzinarodnej vedeckej konferencie (Kosice, 27–28 februar 2015). Kosice : Univerzita Pavla Jozefa Safarika v Kosiciach. Kosice, 2015. С. 75–78.

29. Павлюченко Ю.М. Правове забезпечення обігу екологічно чистої сільськогосподарської продукції. *Правове забезпечення економічного розвитку та екологічної безпеки суспільства* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 14–15 травня 2015 р.) / за заг. ред. проф., д-ра юрид. наук Бобкової А.Г. Вінниця : ДонНУ, 2015. С. 278–281.

30. Павлюченко Ю.М. Щодо класифікації аграрного ринку як об'єкта правового регулювання. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22–23 травня 2015 р.), присвяченої 90-річчю від народження академіка В.З. Янчука / за ред. проф. В.М. Єрмоленка. Київ : Видавничий центр НУБіП України, 2015. С. 167–170.

31. Павлюченко Ю.М. Щодо вимог до виробництва та реалізації органічної сільськогосподарської продукції. *Конституційні засади правотворення і правозастосування: стан та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 22 квітня 2016 р.) / ДонНУ, ред. кол. : Гринюк Р.Ф., Турченко О.Г. та ін. Вінниця : ДонНУ, 2016. 176 с.

32. Павлюченко Ю.М. Нормативно-правове регулювання ринку органічної продукції. *Державо- та правотворчі традиції українського народу (до 150-річчя М. С. Грушевського)* : збірник тез доповідей III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 23 листопада 2016 р.). Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. С. 114–116.

33. Павлюченко Ю.М. Щодо об'єктів аграрного ринку. *Теоретичні та практичні аспекти реалізації екологічного, земельного, аграрного права в*

умовах сталого розвитку України : матеріали круглого столу (м. Харків, 2 грудня 2016 р.) / за ред. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2016. С. 155–158.

34. Павлюченко Ю.М. Альтернативный способ разрешения споров между участниками организованного аграрного рынка. *Перспективы развития права* : сборник материалов Междунар. науч. конф. (м. Вильнюс, 22 января 2017 г.). Вильнюс : Университет Казимераса Симонавичуса, 2017. С. 158–167.

35. Павлюченко Ю.М. Щодо адміністративних послуг для функціонування аграрного ринку. *Innovative scientific researches of legal regulation of public administration* : conference proceedings International Scientific Conference «Innovative scientific researches of legal regulation of public administration» (Lublin, June 16–17, 2017). Lublin : Fundacja instytut spraw administracji publicznej, 2017. С. 84–87.

36. Павлюченко Ю.М., Бобкова А.Г. Розвиток екологічного підприємництва як шлях до забезпечення екологічної та продовольчої безпеки. *Право та проблеми сталого розвитку в глобалізованому світі* : матеріали дискусійної панелі Першого Харк. міжнар. юрид. форуму (м. Харків, 3–6 жовтня 2017 р.). Харків : Право, 2017. С. 26–31. (*Особистий внесок: досліджено роль органічного сільського господарства як різновиду екологічного підприємництва у досягненні екологічної та продовольчої безпеки*).

37. Павлюченко Ю.М. Щодо форм організованого аграрного ринку. *Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Краків, 29 листопада – 1 грудня 2017 р.) / відп. ред. І. В. Злобін, Т. В. Міхайліна. Вінниця : ЦОП «Документ Принт», 2017. С. 125–127.

38. Павлюченко Ю.М. Щодо участі особистих селянських господарств в аграрному ринку. *Юридична наука нового часу: традиції та вектори розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 9 березня 2018 р.) / за ред. Г.О. Ульянової; уклад.: О.В. Дикий, Ю.Д. Батан. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 105–108.

39. Павлюченко Ю.М. Законодавча основа статусу сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як учасників аграрного ринку. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квітня 2018 р.) / за заг. ред. А.М. Статівки. Харків : Юрайт, 2018. С. 230–235.

40. Павлюченко Ю.М. Щодо регулюючої функції аграрного ринку. *Актуальні проблеми господарського права і процесу* : матеріали круглого столу (м. Київ, 9 листопада 2018 р.) Київ : Видавництво Ліра-К, 2018. С. 134–137.

41. Павлюченко Ю.М. Правове регулювання аграрного ринку як інститут аграрного права. *Сучасний стан та перспективи розвитку земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права: теорія та практика* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Харків, 7 грудня 2018 р.) / за заг. ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги. Харків : ТОВ «Оберіг», 2018. С. 153–155.

42. Павлюченко Ю.М. Правова основа захисту економічних інтересів України як учасника європейського аграрного ринку. *Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 23 квітня 2019 р.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. С. 182–186.

43. Павлюченко Ю.М. Щодо функцій аграрного ринку. *Актуальні дослідження правової та історичної науки* : матеріали Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. юрид. та істор. спрямування (16 вересня 2019 р.) Випуск 15. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=2753.

44. Павлюченко Ю.М. Щодо правового регулювання державних аграрних інтервенцій. *Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 27 вересня 2019 р.). Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2019. С. 253–264.

45. Павлюченко Ю.М. Правові форми аграрного ринку. *Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф, присвяченої 35-річчю кафедри господарського права Дон. нац. ун-ту ім. Василя Стуса (м. Вінниця, 11–12 жовтня 2019 р.). / Наук. ред. А.Г. Бобкова, А.М. Захарченко. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. С. 235–237.

46. Павлюченко Ю.М. Щодо принципу аграрного протекціонізму в регулюванні аграрного ринку. *Другі наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова* (м. Київ, 3 липня 2020 р.). / Наук. ред. В.А. Устименко. Київ : НАН України; ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова НАН України», 2020. С. 273–276.

47. Павлюченко Ю.М. Система органів державного регулювання на аграрному ринку. *Legal science, legislation and law enforcement practice: regularities and development trends* : conference proceedings International scientific and practical conference (Lublin, October 30-31, 2020). Lublin : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2020. P. 205–209.

48. Павлюченко Ю.М. Правові питання впливу агроінновацій на стан аграрного ринку. *Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листопада 2020 р.) / за ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги, Т.В. Курман. Харків : Юрайт, 2020. С. 207–211.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

49. Павлюченко Ю.М., Бобкова А.Г. Учасники відносин у сфері екологічного підприємництва. Юридична відповідальність за правопорушення у сфері екологічного підприємництва. *Правове забезпечення розвитку екологічного підприємництва («зеленої» економіки)* : монографія / А.Г. Бобкова, Р.Ф. Гринюк, І.Ф. Коваль та ін.; за заг. ред. А.Г. Бобкової / ДонНУ імені Василя Стуса. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. С. 70–89; 198–217. (*Особистий внесок: досліджено особливості правового статусу суб'єктів екологічного*

підприємництва та інших учасників відносин у сфері екологічного підприємництва; досліджено питання підстав, видів і форм юридичної відповідальності за правопорушення у сфері екологічного підприємництва).

50. Павлюченко Ю.М. Публічно-правове забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій. *Актуальні проблеми забезпечення сталого розвитку держави і права* : колективна монографія / За ред. Р.Ф. Гринюка, А.Є. Краковської, О.Г. Турченко. Вінниця : ДонНУ імені Стуса, 2019. С. 285–306.

51. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / Т. 15 : Господарське право / редкол. : В. А. Устименко (голова) та ін. Харків : Вид-во «Право», 2019. 784 с. (*Особистий внесок здобувача полягає у підготовці трьох статей, що розкривають значення юридичних термінів, зокрема «Аукціон» (с. 45–49), «Господарсько-правова відповідальність» (с. 126–130) (у співавторстві із А.Г. Бобковою), «Господарсько-торговельна діяльність» (с. 132–136).*)

АНОТАЦІЯ

Павлюченко Ю.М. Господарсько-правове забезпечення аграрного ринку. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. – Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України». – Київ, 2021

Дисертацію присвячено дослідженню науково-теоретичних, законодавчих та практичних проблем господарсько-правового забезпечення аграрного ринку. У роботі розкрито багатозначність аграрного ринку як правової категорії, доопрацьовано законодавче визначення цього поняття, виокремлено господарські правовідносини у межах аграрного ринку, конкретизовано функції та види цього ринку. Проаналізовано господарсько-правовий механізм забезпечення аграрного ринку, запропоновано його визначення та обґрунтовано особливості його змісту.

Здійснено загальну характеристику структури аграрного ринку, виділено функціональні групи суб'єктів цього ринку; аргументовано склад інфраструктури аграрного ринку. Запропоновано визначення та доопрацьовано правові форми організації аграрного ринку, конкретизовано положення щодо правової форми реалізації сільськогосподарської продукції.

Проаналізовано та допрацьовано господарсько-правові засоби регулювання аграрного ринку, обґрунтовано пропозиції щодо моделі господарсько-правового регулювання аграрного ринку.

Розкрито поняття і значення господарсько-правового захисту прав і законних інтересів суб'єктів аграрного ринку, проведено аналіз та зроблено висновки щодо підстав, способів і форм захисту прав і інтересів суб'єктів

аграрного ринку, у тому числі застосування господарсько-правової відповідальності.

Узагальнено та конкретизовано пріоритетні напрями удосконалення законодавчої основи господарсько-правового забезпечення аграрного ринку, зроблено пропозиції по внесенню змін до ГК України, Закону України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції».

Ключові слова: аграрний ринок, функції аграрного ринку, суб'єкт аграрного ринку, структура аграрного ринку, інфраструктура аграрного ринку, правова форма, договори на реалізацію сільськогосподарської продукції, господарсько-правові засоби регулювання, технічне регулювання, цінове регулювання, державна підтримка, інформаційне забезпечення, контроль, господарсько-правова відповідальність, способи і форми захисту прав і законних інтересів.

АННОТАЦІЯ

Павлюченко Ю.Н. Хозяйственно-правовое обеспечение аграрного рынка. – *Квалификационный научный труд на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.04 – хозяйственное право; хозяйственно-процессуальное право. – Государственное учреждение «Институт экономико-правовых исследований имени В. К. Макутова Национальной академии наук Украины». – Киев, 2021.

Диссертация посвящена исследованию научно-теоретических, законодательных и практических проблем хозяйственно-правового обеспечения аграрного рынка. В работе раскрыта многогранность аграрного рынка как правовой категории, доработано законодательное определение этого понятия, выделены хозяйственные правоотношения в пределах аграрного рынка, конкретизированы функции и виды этого рынка.

Проанализирован хозяйственно-правовой механизм обеспечения аграрного рынка, на основании чего сформулировано его определение и аргументированы особенности содержания указанного механизма.

Проведена общая характеристика структуры аграрного рынка, выделены функциональные группы субъектов этого рынка; аргументирован состав инфраструктуры аграрного рынка. Предложено определение и доработаны правовые формы организации аграрного рынка, конкретизированы положения о правовой форме реализации сельскохозяйственной продукции.

Проанализированы и доработаны хозяйственно-правовые средства регулирования аграрного рынка, обоснованы предложения относительно модели хозяйственно-правового регулирования аграрного рынка.

Раскрыто понятие и значение хозяйственно-правовой защиты прав и законных интересов субъектов аграрного рынка, проведен анализ и сделаны выводы относительно оснований, способов и форм защиты прав и интересов

субъектов аграрного рынка, в том числе применения хозяйственно-правовой ответственности.

Обобщены и конкретизированы приоритетные направления совершенствования законодательной основы хозяйственно-правового обеспечения аграрного рынка, сделаны предложения по внесению изменений в ГК Украины, Закон Украины «Об оптовых рынках сельскохозяйственной продукции».

Ключевые слова: аграрный рынок, функции аграрного рынка, субъект аграрного рынка, структура аграрного рынка, инфраструктура аграрного рынка, правовая форма, договоры на реализацию сельскохозяйственной продукции, хозяйственно-правовые средства регулирования, техническое регулирование, ценовое регулирование, государственная поддержка, информационное обеспечение, контроль, хозяйственно-правовая ответственность, способы и формы защиты прав и законных интересов

SUMMARY

Pavliuchenko Yu. Economic and legal support of the agricultural market. – *Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Law in speciality 12.00.04 – Economic Law; Economic Procedural Law. – State Organization «V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine». – Kyiv, 2021.

The thesis is devoted to the research of scientific-theoretical, legislative and practical problems of economic and legal support of the agricultural market. The work proves that the agricultural market as a legal category unfolded through the notion of it as a set of social relations regulated by the norms of law concerning the realization of agricultural products; sphere of turnover of agricultural products; mechanism of regulation of the interaction between the subjects of this market.

The legislative definition of the concept of the agricultural market has been elaborated. Economic legal relations within the agricultural market have been singled out.

The economic and legal mechanism to ensure the agrarian market was analyzed, based on which its definition was formulated and the peculiarities of the content of this mechanism were argued.

Based on the idea of the agricultural market as a set of legal relations, the author characterizes the structure of the agricultural market, including the subjects, objects and content of such legal arrangement. Functional groups singled out of agrarian market subjects. Supported the narrow approach to understanding the infrastructure of the agricultural market and disclosed its meaning and composition. The definition suggested; the legal forms of the agricultural market organization elaborated, the dual legal nature of the agricultural exchange, the wholesale market of agricultural products and the agricultural market substantiated. The legal characteristics of contracts, acting as a legal form of realization of agricultural products, have been

clarified, classification according to the criteria of the definition of essential conditions even the method of conclusion carried out. The advantages of the sale of agricultural products under the convention of the contract argued plus proposals aimed at improving the legal regulation of relations under this agreement developed.

The economic and legal nature of the means of regulation of the agricultural market is substantiated. Presented the theoretical model of economic and legal regulation of the agricultural market, which is based on a combination of state regulation and self-regulation of the agricultural market. The directions of state regulation of the agricultural market concretized. The role of the subjects of market infrastructure in the realization of the model of economic and legal regulation of the agricultural market argued.

The economic and legal means of agrarian market regulation were analyzed and elaborated, including the conclusions and suggestions concerning technical, price regulation in the domain of agricultural products realization, information support, state support of the subjects of the agricultural market and control of this market.

The article reveals the concept and meaning of economic and legal protection of rights and legitimate interests of subjects of the agricultural market, classifies the grounds for the protection of rights and legitimate interests of subjects of the agricultural market, makes proposals to supplement such basement, aimed at protecting public interests.

The analysis and conclusions concerning the application of economic and legal responsibility for violations on the agricultural market made, the peculiarities of this responsibility have been singled out and summarized. The methods of protection of rights and legitimate interests that can be applied in the agricultural market are specified and classified, the forms of rights protection are analyzed.

The priority directions of improvement of the legislative basis of the economic and legal support of the agricultural market are generalized and concretized, the suggestions on making alterations in the Commercial Code of Ukraine, the Law of Ukraine "On Wholesale Markets of Agricultural Production" made.

Keywords: the agricultural market, functions of the agricultural market, the subject of the agricultural market, structure of the agricultural market, the infrastructure of the agricultural market, legal form, contracts on realization of agricultural production, economic and legal means of regulation, technical regulation, price regulation, state support, information support, control, economic and legal responsibility, ways and forms of rights and legal interests protection.

Наклад 130. Папір офсетний. Ум.-друк. арк. 1.9.
Підписано до друку 20.08.2021. Замовлення 355.

Надруковано в «МП Леся»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої
справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.

МП «Леся»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: (066) 60-50-199, (098) 455-41-17
E-mail: lesya3000@ukr.net